

А н н о т а ц и я

В статье используя эпистолярное наследие М. Старицкого сделана попытка анализа истории взаимоотношений между ним и М. Заньковецкой, раскрыты особенности их совместной театральной деятельности во второй половине XIX в.

Ключевые слова: *М. Старицкий, М. Заньковецкая, театр, драматургия.*

A n n o t a t i o n

In article using epistolary M. Staritskogo's heritage attempt of the analysis of history of mutual relations between it is made and M. Zankovetskoj, is opened features of their joint theatrical activity in second half XIX in.

Keywords: *M. Starickiy, M. Zan'kovecka, theater, dramaturgy.*

Козир В. В.
Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова

ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА “ГЕТЬ НЕПИСЕМНІСТЬ”

Відстежуються особливості фінансової та підприємницької діяльності товариства “Геть неписемність” у 20-х роках ХХ ст.

Ключові слова: *товариство “Геть неписемність”, фінансова діяльність, більшовицька влада.*

В 20-х роках ХХ ст. у новоствореній радянській державі гостро стояло питання з ліквідації неграмотності серед дорослого населення. 12 червня 1921 року була опублікована постанова Раднаркому УСРР “Про боротьбу з неписьменністю”[1]. Все населення республіки, яке не вміло читати й писати, було зобов’язане вчитися українською, російською або іншою мовою за бажанням учня. Здійснення лікнепу доручалося Головополітосвіті (Головному політико-освітньому комітету республіки при Народному комісаріаті освіти). При ньому засновувалася Всеукраїнська надзвичайна комісія по боротьбі з неписьменністю (Грамчека). Але держава не змогла повністю фінансувати як цю, так і інші освітні програми. Розпочався голод, який доповнив післявоєнну розруху, а значний відсоток фінансування кампанії лікнепу було перекладено на плечі низових органів громадськості. На громадських засадах, під патронажем держави, було створено товариство “Геть неписьменність” (ТГН). Воно виникло в 1924 році як громадська організація, маючи всі юридичні права і головною метою мало завдання знищити неписемність і малописемність на Україні, для чого на периферії повинні були утворити місцеві ТГН [2].

Діяльність якого серед населення поділялась на декілька напрямків Товариство здійснювало збір коштів, надавало допомогу органам народної освіти з питань організації лікпунктів, забезпеченні їх учбовою літературою. Досвід підказав, що з метою попередження рецидиву неписьменності, ті, хто навчався грамоті, повинні були залучатися в систему клубної роботи, насамперед в гуртки малописьменних. Силами товариства для них полегшувався вибір підручників, влаштовувалися колективні читання, короткотермінові курси, здійснювалася робота з підготовки викладачів для шкіл лікнепу національних меншин [3]. Члени товариства проводили агітацію з метою залучення неписьменних до лікпунктів, здійснювали висвітлення перебігу ліквідації неписьменності

серед нацменшин періодичній пресі, надавали можливість слухачам лікнепу користуватись ідальнями та бібліотеками. В доповідній записці Секретаріату Всеукраїнського товариства “Геть неписьменність” до РНК УСРР повідомлялося, що в 1924–1925 роках ТГН, окрім повного утримання шкіл лікнепу, проводило ліквідацію неписьменності поодиноким гуртовим порядком, допомагало лікпунктам, створеним Надзвичайною комісією з ліквідації неписьменності, забезпечуючи їх опаленням, освітленням, “позаяк державні кошти, відпущені на ліквідацію неписьменності, витрачалися майже виключно на виплату вчителям та закупівлю підручників” [4]. Отож, розглядаючи питання функціонування та діяльності Товариства “Геть неписемність”, не можна обійти стороною одне з ключових питань - фінансування.

Більшовицька влада ставила перед Товариством дуже складне завдання – знищити неписемність і малописемність в Україні. В тезах доповіді по підготовці проведення тижня лікнепу зазначалось, що в Україні станом на 1920-й рік неписемного населення віком від 18 до 40 років та більше було 5.263.000. Тобто 58,5% дорослого, працездатного населення країни [5].

Які ж кошти треба було акумулювати Товариству для виконання своєї місії. На момент створення ТГН у 1924 році перед ним ставили завдання знищити неписемність серед майже 4 мільйонів чол. [6]. Планами товариства передбачалось, що для цього потрібно було б організувати 40.000 лікпунктів. Після року праці Товариством було вираховано що на навчання одного неписемного потрібно 4 карб. 07 коп. (на навчання одного потрібно: зошитів на 18 коп., олівців 24 коп., перів 10 коп., часописів 3 коп., матеріали для вчителя 2 коп., вчителю 3 карб. 32 коп., букварів на 15 коп., ручок 01 коп., атрамент та папір 2 коп. [7].

Якщо помножити цю суму на кількість неписемних ми отримаємо 1.6.280.000 карб., і це лише кошти потрібні на безпосереднє навчання. Товариство мало ще безліч фінансових зобов'язань пов'язаних з ліквідацією неписемності – це оренда помешкання, опалення, освітлення, прибирання, видавництво газет та агітаційних плакатів [8].

Боротьба за лікнеп серед населення, до якої широко залучалася радянська громадськість, була справою актуальною, але розпочалася вона, як і більшість інших кампаній, без необхідної матеріальної бази і здійснювалася значною мірою за рахунок громадських організацій та ентузіазму ліквідаторів. В цьому переконувало й звернення ВУЦВК до відповідних органів в серпні 1923 року, в якому прямо відзначалося, що держава не може взяти на себе усіх витрат з ліквідації неписьменності. Громадські структури, такі як товариство “Геть неписьменність”, теж не справлялось з поставленими завданнями. Нарком освіти А. Луначарський на II сесії ЦВК СРСР в доповіді про народну просвіту зазначав: “Товариство сприяння ліквідації неписьменності “Геть неписьменність” виносить прекрасні резолюції, але конкретно дає мізерні результати”. Цей закид наркома був небезпідставний, бо причина, як підкреслив сам Луначарський, полягала в недостатньому фінансуванні. В 1923 році замість одного мільйона семисот тисяч, на які розраховувало товариство, було отримано лише сто тисяч, тобто 1/17 від запланованої суми.

Справа ліквідації неписемності потребувала дуже великих матеріальних затрат, яких і так не вистачало новоутвореній Радянській державі. Але існуючи, як громадське об'єднання, Товариство “Геть неписемність” не могло саме себе утримувати. Про це свідчать численні відповіді Губернських відділів ТГН на запити з Центрального правління чому не виконуються плани по ліквідації неписемності. В них зазвичай зазначалось, що

обмеженість коштів, недорід, та скрутне економічне становище не дають можливості нормально розвернути громадську діяльність Товариства [9]. Тому радянська влада у всіх заходах йшла назустріч Товариству.

Фінансову діяльність ТГН починало з мізерних сум. В Акті ревізійної комісії вказано, що Товариство розпочало свою діяльність на незначні пожертви і дотації в сумі 10.000 карб., які до речі, воно мало повернути [10].

За статутними документами передбачалось, що Товариство мало складати бюджет за рахунок певних джерел. Це – членські внески, прибутки від різних заходів, пов'язаних з їхньою діяльністю, від підприємницької діяльності, пожертвування громадян та організацій тощо [11]. Громадським об'єднанням для свого нормального функціонування потрібно було досягти своєї господарської та фінансової самостійності. Компартійна влада всіляко підтримувала та сприяла у цьому питанні.

Вступні внески Товариства були невеликими для того, щоб не відлякувати населення від вступу до товариства. Окремі категорії громадян сплачували мінімальні членські внески. Пільгові членські внески були встановлені для військовослужбовців, осіб, що навчаються, безробітних та інвалідів. їх розмір був чітко встановлений для всієї України який як по розміру так і по методам збільшення був поділений на 3 групи: 1. для тих що мешкають на селі (10 коп.); 2. у містах та фабрично-заводських районах (5 коп.); 3 для учнів Профосу і червоноармійців (3 коп.). Суми членських внесків були поділені за цим же принципом і були такими: для 1 групи 60 коп. на рік; для 2 групи 30 коп. на рік; для 3 групи 12 коп. на рік. Збирали їх для 1 і 3 групи поквартально, а для 2 раз в півріччя [12].

В порівнянні з іншими громадськими об'єднаннями це були зовсім невеликі суми. Наприклад вступний внесок товариства “Друзі дітей” становив 15 коп., щомісячний – 10 коп., у товаристві “Друзі радіо” місячний членський внесок становив 50 коп. [13], у КНС – 25 коп. [14]. Незважаючи на те, що суми членських внесків були незначними, за рахунок великої кількості членів ТГН вони приносили значні прибутки.

Але доволі часто Товариство мало проблеми зі збором членських внесків, які надходили нерегулярно і не в повному обсязі. Це було пов'язано і з структурними та організаційними проблемами, а також з тим, що плани збору внесків не виправдали припущень [15]. Також несплату членських внесків можна пояснити тим, що часто одна особа була членом декількох громадських організацій, причому не завжди добровільно, тому для такої людини сплата членських внесків була обтяжливою.

Більш значні фінансові надходження були від проведення різних заходів пов'язаних з діяльністю Товариства. Перш за все це були місячники та тижні ліквідації неписьменності, а також компаній приурочених до комуністичних свят та річниць.

В планах по проведенню цих заходів майже завжди першим пунктом стояло питання про вишукування коштів, хоча основною метою декларувалось залучення до ТГН нових громадян. Під гаслом боротьби з неписьменністю члени товариства протягом декількох днів збирали пожертви серед населення і проводили одноразовий збір з підприємств, організацій, господарчих органів [16]. Крім того ця практика поширювалась на всі збори де проходили доклади Товариства [17]. Це давало значні фінансові надходження ТГН.

Окрім добровільних пожертв, на період проведення цих заходів влада надавала право ТГН вводити додаткові податки та збори [18]. їх список був вражаючим: надвишка на плату за житло з нетрудового елементу; збір з рахунків, які подаються ресторанами, броварнями, кав'ярнями та іншими посібними підприємствами; начислення на рахунки в готелях, ресторанах, кофейнях і пивних; начислення на театральні квитки; начислення на

електричне освітлення; начислення на трамвайні і автобусні квитки. Відсоток надвишку міг досягати значних показників. Наприклад надвишок за житло по певним позиціям складав 75% [19]. Окремо встановлювались відчислення зі всіх базарних поборів розміром в 1 коп. протягом тижня лікнепу; додатковий збір на бойнях з приватних м'ясників, сумою 10 коп. з голови забитої худобини, а також додатковий збір при складанні Місцгоспом умов розміром 5 коп. з кожної. Від плати були звільнені лише робітники та службовці, які були членами профспілки, червоноармійці, політсостав, інваліди праці та війни, й особи що знаходяться на соціальному забезпеченні, студенти, дитячі будинки та установи Червоного Хреста [20].

Проведення всіх цих заходів мало вагоме значення для Товариства та було гарним джерелом прибутків. Восени 1925 року було проведено другий Всеукраїнський "тиждень", який дав 100.000 карб. [21]. Наприклад, Харківське Товариство було організоване весною 1924 р., але майже півроку було не життєдайним. Тільки після проведення осінньої компанії зробилась матеріальна передпосилка для роботи. Тиждень Лікнепу дав Товариству близько 35-40 тис. карб. Лише після цього Харківське ТГН змогло функціонувати [22].

Але не зважаючи на вище названі джерела надходження коштів, цього не вистачало Товариству для виконання своїх задач і призводило до зриву планів по ліквідації неписьменності. Для цього Товариство мало в своїй структурі фінансово-господарчій відділ [23], яке займалось вишукуванням коштів та провадило різні комерційні заходи. Вони в свою чергу поділялись на 2 напрями – культурницькі (ті які були безпосередньо пов'язані з діяльністю ТГН) та інші.

До культурницьких відходили утримання бібліотек, квиткових кас, видання газет, агітаційних плакатів, портретів комуністичних лідерів, різної просвітницької літератури [24]. Зазвичай ці заходи давали гарний прибуток при невеликих вкладах в справу. Бібліотека за перший рік існування принесла 2.500 карб. Стійкий прибуток був і від каси попереднього продажу квитків. Вигідною справою було виготовлення та продаж портретів державних діячів, тим паче, що ціна на них в 5 і більше разів перевищувала їх собівартість. Але структурні та організаційні проблеми на місцях, та відсутність гарної сітки розповсюдження заважали добре проводити цю діяльність [25].

Щоб покращити кошторис Товариства радянська влада надавала певні преференції. Вони були різними, як за напрямком допомоги так і за її об'ємами. Це співпадало з побажаннями Товариства, щоб Наркомати та держустанови допомагали справі ліквідації неписьменності не разовими пожертвами коштів, а конкретними справами, які могли б дати вагомий і стійкий прибуток [26].

Так Товариству допомогли укласти угоду з Українбанком, яке приймало суми під 8%, і без жодних банківських комісій, що сприяло збільшенню грошових ресурсів [27].

Також ТГН отримували замовлення від різних міністерств та відомств на виробництво чи розповсюдження певних матеріалів. З Народним Комісаріатом Робітничо-селянської інспекції була укладена угода на виготовлення та розповсюдження скриньок для скарг. Це було дуже велике замовлення, так як ці скриньки мали встановлювати в обов'язковому порядку всі державні (центральні, губернські та окружні), радянські та кооперативні установи. [28]. Прибуток мав бути гарним, бо собівартість виготовлення становила 3-3,5 карб., а продавали їх по 10 карб. Нажаль практика показала, що ця справа мала успіх лише в тих випадках коли Губернськими виконкомам видавались по цьому питанню відповідні постанови з зазначенням установ [29].

Іншим джерелом коштів було розповсюдження географічних карт України. В зв'язку

з новим адміністративним поділом і потребою заміни старих карт, це мала бути прибуткова справа. Товариство уклало угоду з НКВС, яке займалось їх видавництвом, на монопольне розповсюдження цих карт на території України, з представленням йому 30% знижки від продажної ціни. В документах ТГН зазначалось, що хоча самостійно з такою справою вони не справляться, але відмовлятися від пропозиції не можна, бо на нові карти великий попит [30].

Народний комітет здоров'я розмістив замовлення на видання в Всеукраїнському масштабі таблиці "Санітарного розпорядку першої допомоги у нещасних випадках та протиепідемічній боротьбі". Окрім цього Товариство отримало і право монопольного розповсюдження. Таблиця розповсюджувалась поміж Жилкоопами, будинками-комунами, готелями, сільбудами і т.п. [31]. Також було отримано замовлення на таблицю "Що повинен знати кожен по охороні здоров'я".

В Центральному правлінні ТГН при фінансово-господарчій частині також існував підвідділ телеграфічних замовлень від різних установ. Діяв він за такою схемою. Замовлення передавались на Харківським, а найближчим провінційним типографіям, з якими у Товариства були укладені договори. В цих друкарнях вартість виготовлення була на 20-25% нижче. З них 10% від кожного замовлення йшли в прибуток ТГН [32].

До особливо гарних комерційних оборудок належить і отримання ліцензії на 25.000 карб, на 5000 ящиків італійських цитрин від Зовнішторгу. Держторг продавав ящики по 18 карбованців, в той час як ринкова вартість становила від 24 до 28 карбованців [33]. ТГН перепродало цю партію Акціонерному товариству "Содействие". Сума угоди склала 90000 карб. [34]. Ця операція дала 51.650 карб, чистого доходу і склала 52% прибутків від всіх прибутків Центрального Правління Товариства у 1926 році [35].

Від ТГН також постійно шли запити до Зовнішторгу на дозвіл щомісячного отримання різного закордонного краму для подальшої реалізації через відповідні держторгоргани. Але ці прохання не завжди отримували відповіді [36].

На фінансовому фронті ТГН активно співпрацювало з його російським аналогом – ОДН (Обществом "Долой неграмотность"). Так в Москві було створено філію ТГН. Це представництво разом з ОДН закупило в "Укрутильзбору" різне неліквідне майно [37]. Після капітального ремонту придбаного реманенту його перепродавали з значним прибутком. Так наприклад електромотор куплений за 600 карб., і відремонтований за 316 карб був перепроданий за 1600 карб. Також спільно з ОДН було отримано дозвіл від Наркомпошту на встановлення в великих будинках поштових скриньок, що також мало принести певні прибутки [38].

Але був і зворотній бік впливу влади на фінансові справи. Більшовицька влада чітко слідкувала за внутрішніми справами товариства і, зокрема, домагалася зведення до мінімуму витрат на потреби апарату, бо партія вимагала від громадських об'єднань того, щоб максимум їх коштів йшло на виконання провідних завдань. При цьому компартійна еліта наголошувала на тому, що громадські організації використовують забагато державних коштів [39].

Отож, як ми бачимо вишукування коштів на справу боротьби з неписьемністю населення забирала у Товариства дуже багато сил та часу, що звісно ж приводило до розпорошення сил на основну справу – боротьби з неписьемністю населення і затягуванням по реалізації планів на цьому фронті. Приклад Товариства "Геть Неписьемність" дає нам цінну інформацію про суміщення громадської та підприємницької діяльності, яке дозволяло ефективно фінансувати важливі та масштабні проекти без допомоги з боку

держави. Певні елементи цього досвіду з урахуванням сучасних реалій цілком можуть мати практичний вияв в умовах побудови в Україні громадянського суспільства, яке базується на принципах вільного підприємництва.

Використана література:

1. Зібрання постанов уряду УРСР. – 1921. – № 9. – С. 254
2. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 185. – Арк. 70.
3. Информационный бюллетень общества “Долой неграмотность”. – 1924. – № 3. – С. 4.
4. Журба М. А. Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20-30 рр. XX ст.). – К., – Науковий світ. – 2002. – С. 183.
5. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 124. зворот.
6. Там же.
7. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 60. – Арк. 14.
8. Там же.
9. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 80.
10. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 185. – Арк. 70.
11. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 44-50.
12. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 60. – Арк. 31.
13. ЦДАВО України. – Ф. 791. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 21.
14. Резолюція Пленуму харківської ГубКНС на доповідь про стан та роботу комнезамів від 20 лютого 1925 р. // Комітети незаможних селян Харківщини 1920–1933 рр.
15. ЦДАВО України. – Ф. 387 – Оп. 1 – Спр. 60. – Арк. 17.
16. ЦДАВО України. – Ф. 387 – Оп. 1 – Спр. 1. – Арк. 22.
17. Там же.
18. ЦДАВО України. – Ф. 387 – Оп. 1 – Спр. 12. – Арк. 162.
19. Там же.
20. Там же.
21. ЦДАВО України. – Ф. 387 – Оп. 1 – Спр. 60. – Арк. 25.
22. ЦДАВО України. – Ф. 387 – Оп. 1 – Спр. 17. – Арк. 1.
23. ЦДАВО України. – Ф. 387 – Оп. 1 – Спр. 15. – Арк. 70.
24. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. – Спр. 1. – Арк. 66, 88.
25. ЦДАВО України. – Ф. 387 – Оп. 1 – Спр. 10. – Арк. 124.
26. ЦДАВО України. – Ф. 387 – Оп. 1 – Спр. 10. – Арк. 3.
27. ЦДАВО України. – Ф. 387 – Оп. 1 – Спр. 1. – Арк. 61.
28. ЦДАВО України. – Ф. 387 – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 52.
29. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 54.
30. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 98.
31. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 41.
32. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 88.
33. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 45.
34. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 59. – Арк. 22.
35. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 185. – Арк. 74.
36. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 59. – Арк. 17.
37. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 1.
38. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 1.
39. Резолюція ЦК КП(б)У від 20 березня 1929 р. “Про роботу добровільних товариств в системі масово-виховної роботи” // Вісті Центрального Комітету Комуністичної Партії (більшовиків) України. – 1929. – № 4-5. (48-49). – С. 11-12.

А н н о т а ц и я

Отслеживаются особенности финансовой и предпринимательской деятельности общества “Долой неграмотность” в 20-х годах XX в.

Ключевые слова: *общество “Долой неграмотность”, финансовая деятельность, большевицкая власть.*